

Prof. dr. Ivan Kampuš je nema sumnje s naše strane zadnjega desetljeća bio duša toga velikog projekta i njegove realizacije u obliku ovoga opsežnog sveska. Dr. Kampuš je jedan od najpopularnijih hrvatskih živućih povjesničara, a toliko je zaslužan za njegovanje i plodan razvoj austrijsko-hrvatskih znanstvenih i kulturnih veza da je (koliko nam je poznato) najodlikovaniji hrvatski znanstvenik općenito od strane austrijske države (Hrvatska mu se, na žalost, na isti način još nije odužila). Svojom poznatom upornošću, znanjem i iskustvom ovaj redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u miru (ali je i dalje aktivan u postdiplomskim i drugim studijama i nakon gotovo 45 godina redovitoga staža!) na magistralan je način zadužio hrvatsku znanosti i kulturu (uz novčanu pomoć Ministarstava znanosti i tehnologije te kulture i prosvjete Republike Hrvatske), i to upravo u ovim teškim nevremenima za našu domovinu. Afirmirajući tako našu znanost i kulturu u stranome svijetu, uspio je sa svojim suradnicima dovršiti i ovaj kapitalni pothvat. I to upravo o gradišćanskim Hrvatima, o velikom dijelu hrvatskog naroda koji je silom morao napustiti zavičaj u nepogodama sličnim današnjima, kada je ponovno zavojevač s istoka pokušao otjerati dio Hrvata s njihove djedovine ili prisvojiti još jedan velik dio Hrvatske. Gradišćanski Hrvati trajno su našli novu domovinu, a velik dio njihove stare domovine i sada se nalazi na udaru, kao i Hrvati u Bosni i Hercegovini, te u tzv. SRJ. I sada su još stotine tisuća Hrvata i pripadnika drugih naroda kao izbjeglice i prognanici rasuti diljem Hrvatske i u stranome svijetu.

Gradišćanski Hrvati primjer su uporne, vitalne opstojnosti našeg naroda. Održali su se u dalekome, stranom svijetu i sačuvali svežim svoj nacionalni duh. I do sada su iz Hrvatske stizali rezultati znanstvenih i drugih istraživanja o njima, pa je svojedobno u Rijeci bila osnovana i posebna Katedra Čakavskoga sabora posvećena u cjelini problemima gradišćanskih Hrvata, no ona se, na žalost, ugasila, iako je Čakavski sabor dao znatne rezultate o njima. No, raduju nas imena autora u sadržaju ovoga najnovijega zbornika, koja govore da istraživački napor traje i dalje, a osobito veći broj imena s austrijske i mađarske strane priznatih znanstvenih i kulturnih radnika, među njima i gradišćanskih Hrvata, koji znalački osvjetljuju prošlost s različitih aspekata ili interdisciplinarno. Stoga će sasvim sigurno ovo djelo kao znanstveni i kulturni dobitak velike vrijednosti i sadržajno najbolje koje je do sada u nas i u stranome svijetu objavljeno umnogome pridonijeti daljoj afirmaciji naših Hrvata u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj, potaknuti i tamošnje i ovdasnje pregaoce na buduće ovakve i slične pothvate. Naši gradišćanski Hrvati i te kako to zaslužuju.

Petar Strčić

IVAN KAMPUŠ I IGOR KARAMAN TISUĆLJETNI ZAGREB, Školska knjiga, Zagreb 1994, 499 str.; IVAN KAMPUŠ - IGOR KARAMAN, DAS TAUSENDJÄHRIGE ZAGREB, Školska knjiga, Zagreb 1995, 497 S.; IVAN KAMPUŠ - IGOR KARAMAN, ZAGREB THROUGH A THOUSAND YEARS, Školska knjiga, Zagreb 1995, 497.

Ovu su knjigu pripremila dva zaljubljenika u Zagreb za čitatelje koji vole naš glavni grad. U likovno i grafički izvanredno oblikovanoj knjizi (Jelena Musić) s bogatim izborom slikovnih priloga (izbor Kampuš-Karaman, Musić), s većim brojem vrlo korisnih zemljovida, osobito povijesnih karata Zagreba (Rudolf Sablić, Munić) i Hrvatske (Nada Ivanković) knjiga Tisućljetni Zagreb čita se s posebnim užitkom, jer se čitatelj na tako reći svakoj stranici susreće s prekrasnim

i nadalje korisnim slikovnim priložima koji mu dočaravaju mijenjanje lika Zagreba tijekom stoljeća. To osobito vrijedi za prva poglavlja (7-109) u kojima je sažet prikaz zagrebačke prošlosti od najstarijeg doba do XVI. stoljeća. U glavi Od davnih ljudi do hrvatskog naselja (7-20) dojmljivo djeluju slike (19) rimskih staklenih posuda (1. st.), starokršćanske svjetiljke (4. st.) i slavenske brončane fibule (početak 7. st.).

U glavi Zagrebačka biskupija do tatarskog pustošenja (21-31) i za stručnjaka su od interesa i korisne vrlo uspjele reprodukcije "isprave ostrogonskoga nadbiskupa Felicijana iz 1134. god." (22), poznatog zagrebačkog diptiha iz 11. st. (23) i nekoliko stranica Evandelistara, Sakramentara sv. Marije i Brevijara sv. Justine iz 11. st. (26-29).

U glavi Zagrebački Gradec i obnova biskupskog Zagreba (31-40) odlično mjesto zauzima jasna reprodukcija Zlatne bule Bele IV. iz 1242. god. koja omogućava udobno čitanje toga fundamentalnog teksta iz zagrebačke povijesti.

U glavama Razvitak varoši i biskupije (41-66) i Opasni susjedi (67-80) svaki će čitatelj sa zanimanjem pogledati pečat slobodnoga i kraljevskoga grada na brdu Gradecu iz 14. st. (48) te sitnoslike iz nekoliko primjeraka biblije iz 14. st. kao i iz Misala Jurja de Topusko iz 15. st. (42, 57, 74, 75).

U glavi U borbi za opstanak (81-108) možemo se diviti prsnom križu s draguljima i kasnogotičkom biskupskom štapu biskupa Luke Baratina (82-83) i gotičkoj pokaznici iz 1495. god., daru Ivaniša Korvina pavlinima u Lepoglavi (32), a u "Baroknoj obnovi" (109-152) svaki će zaljubljenik u Zagreb rado pogledati fotografije crkve svete Katarine (140-142) i srebrnoga reljefa Raspeća (145).

O 19. stoljeću govore tekst i slike na str. 153-254. Čitatelju skrećemo pozornost na igrade karte iz 1847. god. (177), na hrvatski novac bana Jelačića iz 1849. god. (185), na svečanu diplomu zagrebačkoga građanina iz 1836. god. (197) i na "Zagreb i okolicu. Kažiput za urođenike i strance" iz 1892. god. (218).

Prvorazredni kulturni doživljaj čine slike zastora gornjogradskog kazališta, oslikana prema slici Vjekoslava Karasa "Djed i unuk" (181), svečanog zastora u novoj zgradi HNK iz 1895. god., rad Vlaha Bukovca Hrvatski nacionalni preporod (211) i svečanog zastora Krste Hegedušića iz 1969. god. s motivima Gupčeve seljačke bune (326). Usporedba tih zastora upravo sili čitatelja na sociološka razmišljanja.

Jedan od najdragocjenijih elemenata knjige nedvojbeno su zemljovidi Zagreba (Gradeca i biskupskog Zagreba s najužom okolicom), u kojima je svakome čitatelju vrlo uspješno približen razvitak grada i ubikacija pojedinih važnijih zgrada, vrata, utvrda i ostaloga: na str. 10/11 naselje od kamenog doba do 10.-11. st., na str. 24/25 u 11-13. st., na str. 44/45 u 14. st., na str. 70/71 u 15. st., na str. 89/90 u 16. st., na str. 118/119 u 17. st., na str. 130/131 u 18. st., na str. 156/157 u prvoj polovici 19. st., na str. 216/217 u razdoblju 1850. do 1918. god., na str. 270/271 u razdoblju 1918.-1941. god., na str. 340/341 Zagreb kao glavni grad SR Hrvatske.

Ovdje treba dodati i mnoge zemljovide koji predočuju Hrvatsku u raznim razdobljima: Hrvatska nakon 1358. god. (47), Banska Hrvatska u vrijeme sisačkih ratova, oko 1593. (102), Sjeverna Hrvatska u 17.-18. st. (121), Hrvatska u doba osnutka ilirskih pokrajina, 1809. god. (155), Građanska i vojna sjeverna Hrvatska nakon Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. god. (193), Banovina Hrvatska 1939. god. (258), Nezavisna Država Hrvatska 1941. god. (283), Socijalistička Republika Hrvatska (308), Republika Hrvatska - županijska podjela (384).

Treba spomenuti i najstariji poznati plan Zagreba od 1570. god (91) i prikaz zagrebačkih parkova, šetališta i ljetnikovca do sredine 19. st. (163).

Vrlo visoku vrijednost za znanstveno proučavanje imaju i vedute iz 1639. god. (110), 1689. god. (111), 1792. god. (152), s kraja 18. st. (154), 1822. god. (159), dvije vedute iz vremena oko 1840. god. (175) i litografija središnjega donjogradskog trga Harmica oko 1860. god. (188).

Zemljovidni i slikarski prilozi zauzimaju pretežiti dio knjige. Zbog toga je tekstualni dio nužno ograničen na minimalnu mjeru, kojoj je svrha dati samo osnovnu informaciju o događaji-

ma i problemima tisućljetne zagrebačke povijesti. Ipak, i u takvom lapidarnom tekstu osjeća se ruka I. Kumpuša kao najboljeg živućeg poznavatelja poreznog sustava u srednjovjekovnom Zagrebu (41 i d.) i Karamana kao izvrsna poznavatelja hrvatskih gospodarskih prilika od 18. stoljeća dalje (120 i d., 131 i d., 167 i d.). Zaključke iz tih dijelova knjige zainteresirani će čitatelj korisno popuniti iz radova dvojice autora, navedenih u Izboru knjiga.

Autori su uspjeli na nekoliko stranica dočarati buđenje kulturne aktivnosti u Zagrebu početkom 19. stoljeća: knjižare i tiskare, slikare, glazbeni i kazališni život, preporodnu mladež i ustanove (177-182) i svestrano naglo uključivanje zagrebačke i hrvatske kulture u drugoj polovici 20. stoljeća: širenje prosvjetnih, znanstvenih i kulturnih ustanova, djelatnost likovnih umjetnika i kazališni život (201-211).

S blagom zaljubljeničkom ironijom autori donose i dio opisa Zagreba i okolice koji je 1892. napisao A. Hudovski, i uz ostalo čitamo: "Zagreb liep je, prijazan i čist. Pučanstvu se sviđa kultura i napredak. Rado prijanja uz sve što je liepo i krasno." Hudovski je očaran i Jelačićevim trgov ("srđce grada") i Ilicom gdje se po danu mogu gledati "slikovite nošnje seljačtva iz okolice, a pod večer za vremena 'korsa' dobrani broj zagrebačkih ljepotica. I na Zrinjercu ugodno je boraviti, osobito kada svira vojnička glasba i otmeno obćinstvo po njemu seće."

Dio knjige posvećen 20. stoljeću (255-476) ima više faktografski značaj. To je utoliko razumljivo što nedostaje povijesna distancija, koja svaki događaj postupno postavlja na pravo mjesto. Možda bi se mogao izdvojiti politički život nakon 1. prosinca 1918. s ulogom Stjepana Radića (255-258) i poglavlje o povijesnoj baštini i umjetničkom životu (272-280).

U tekstu se potkralo nekoliko faktografskih grješaka koje bi u idućem izdanju trebalo ispraviti. Tako ćemo na str. 21 naići na tvrdnju da je hrvatski kralj Zvonimir "Posljednji odvjetnik kraljevske obitelji Trpimirovića"¹, a na str. 47 da je tužitelj mogo odbiti rješavanje spora pred gradskim sućem i da se tada parnica rješavala pred skupom starijih građana "ali pod predsjedništvom suća." Međutim, na str. 32 dana je vrlo lijepa i čitka fotografija Zlatne bule iz koje se bez teškoća može proćitati da odredba glasi "*iudice presente*", dakle "u prisutnosti suća", a ne "*iudice presidente*", tj. "pod predsjedništvom suća". Razlika je bitna. Nedvojbeno je u oba slućaja rijeć o *lapsus calami*.

U povodu osnivanja zagrebaćke biskupije (21) tvrdi se da se po crkvenim odredbama "biskupija ustanovljuje samo u naseljenom mjestu". Autori su se donekle neprecizno izrazili, jer su crkveni propisi zabrnjivali da se biskunija osnuje u malom i beznaćajnom naselju. Prema tome, ako je doista toćno da je 1094. god. Ladislav osnovao biskupiju, i to upravo u Zagrebu, onda bi iz te okolnosti proizlazilo da je već tada Zagreb bio razmjerno znaćajnije naselje.

Knjizi je pridodan izbor knjiga, studija i ćlanaka o povijesti Zagreba (483-486), iscrpno kazalo imena osoba (487-491) imena mjesta i ostalih zemljopisno-povijesnih pojmova (492-493), naselja, ulica i trgova, vaćnijih ustanova i graćevina na tlu Zagreba (494-497). Velika je šteta što nisu dodani i popis ilustracija i popis zemljovida. U idućem izdanju te bi popise svakako trebalo dodati.

Lujo Margetić

¹ Autor me obavijesvio da je u novo izdanje trebalo unijeti njegov nepromijenjeni tekst: "Tek je hrvatski kralj Tomislavi (910-930) uspješno odbio njihove nasrtaje i ćitav teritorij pridružio svojoj državi. No 1091. umro je i posljednji odvjetak kraljevske obitelji Trpimirovića. Tada su neki mogućnici meću hrvatskim plemstvom poduprli ugarskog kralja..." No tekst je promijenjen bez autorova znanja.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.